

Staten og kapitalen: De skandinaviske landene, Standard Oil og monopolmaktens problem 1890-1930 (work in slow progress)

Pål Thonstad Sandvik og Espen Storli

Våre forskningsspørsmål

Standard Oils ekspansjon og markedsrett i USA er velkjent fra tidligere litteratur.

Man vet mindre om Standards ekspansjon utenfor USA.

Hvordan gikk Standard inn i de skandinaviske markedene?

Hva slags markedsrett oppnådde selskapet?

I hvilken grad – og hvordan - forsøkte myndighetene å regulere selskapet?

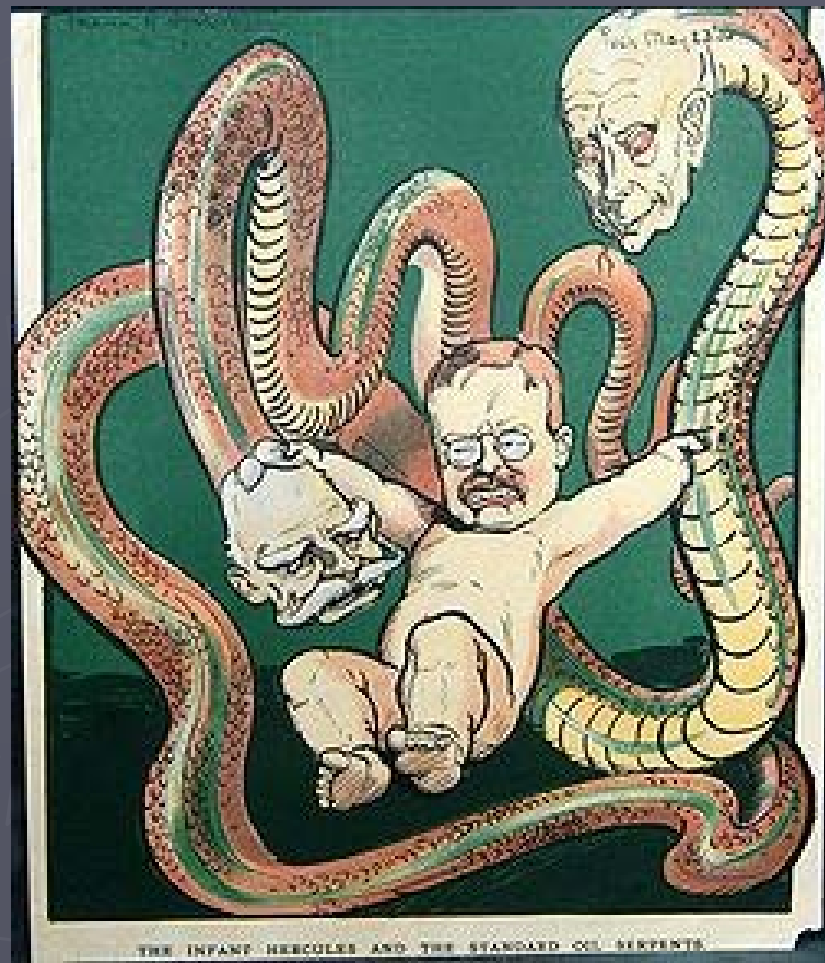
Hva var spesielt med olje?

- ▶ Brukt til belysning, smøremiddel, drivstoff og oppvarming
- ▶ Raskt voksende forbruk og samfunnsmessig betydning
- ▶ Olje kun utvunnet noen få steder
- ▶ Raffinering og distribusjon kontrollert av et fåtall selskaper

Standard Oil

- ▶ Verdens største oljeselskap
- ▶ Nesten monopol i USA
- ▶ Kjent for hardhendte forretningsmetoder
- ▶ Verdens mest innflytelsesrike (?) og omstridte selskap ca. 1900
- ▶ USAs høyesterett splittet selskapet i 32 deler i 1911 pga massive brudd på konkurranse-lovgivningen

Standard Oil

- ▶ Eksport svært lønnsom
- ▶ Fra 1880-tallet: Økt konkurranse fra Nobel og Rothschild i Europa
- ▶ Standards svar: bygge opp et eget salgsapparat i Europa – i starten i allianser med lokale oljeforhandlere
- ▶ Markedsmakten utenfor USA besto etter 1911 – aktiviteten utenfor USA ble samlet i ett selskap: Standard Oil New Jersey (Esso)

Standards skandinaviske arm, Det Danske Petroleums Aktieselskab (DDPA)

DDPA var et halvautonomt selskap innenfor Standard-sfæren

DDPA kontrollerte de svenske og norske markedene gjennom eierandeler i lokale salgs-selskaper

Kontrollen ble gradvis sentralisert til DDPA

Bilde: DDPAs direktør Christian Holm 1901-1939; en kampglad strateg og et noe selvhøytidelig råskinn

Konsolidering av markedsmakt 1900-14

- ▶ Brannreguleringer begrenset konkurransen og antall utsalgssteder
- ▶ Store skalafordeler i distribusjon, tankanlegg etc.
- ▶ Høy kvalitet: *Standard Oil*

Konsolidering av markedsmakt II

Dumpingsalg eliminerte konkurransen på de skandinaviske markedene. Internasjonale oljeselskaper og uavhengige grossister og utsalg ble nesten utradert

Forhandlerne ble bundet til DPPA/Standard med «stavnsbånd»

Men: Kartellavtaler i 1908 og 1912 med de potensielt sterkeste konkurrentene: EPU og Royal Dutch Shell

1914: Over 90% markedsandel i Danmark, litt lavere i Norge og ca. 70% i Sverige

Monopolets diskrete sjarm

- Sterk vekst, høye priser og store overskudd
- Utbyttene i DDPA over 30% av innbetalt aksjekapital p.a. 1895-1914
- Utbyttene på 1920-tallet 50-60% av innbetalt aksjekapital
- DDPA's aksjekapital omtrent 1/2 av Norsk Hydros i 1924

Uroen over Standard og DDPAs dominans

Den danske andelsbevegelsen allierte seg med det uavhengige Pure Oil 1904-07 og forsøkte å bekjempe Standard

De mislyktes, men striden ble en PR-katastrofe for Standard

Uroen over Standard og DDPAs dominans II

Standards dominans og forretningsmetoder ble kritisert i parlamentene i alle de skandinaviske land 1905-1910

Standards omdømme ble skadet, men myndighetene hadde ingen effektive tiltak mot selskapets monopolmakt

Vanskelig for små land å regulere utenlandske monopolselskaper som solgte importvarer

Olje, monopolet og første verdenskrig

Myndighetenes vilje til å intervenere i økonomien økte

Statlig bekymring for tilførselen av olje. I Danmark ble importen redusert med 90%

Både den norske og svenske regjering vurderte å opprette statsmonopoler for salg av oljeprodukter

Mellomkrigstidens oljepolitikk

Bilde: Svenska Skifferolja AB i Kvärntorp, u.å.

Sterk vekst i forbruket.
Svensk import nesten 5x
1925-1939 til 1,5 mill. tonn

Økt skattlegging av bensin

Sverige: Statlig støtte til
produksjon av substitutter
(metanol & skiferolje) og til
et uavhengig oljeraffineri

Norge: Trustkontroll og
konkurranseregulering

→ vanskeligere å knekke
konkurrenter gjennom
dumpingsalg

Mellomkrigstidens oljemarked

I utgangspunktet mer konkurranse:

Shell, BP, Texaco, Sinclair Oil og andre

Sverige: Forsøk på å etablere «trustfri» kooperativt salg av bensin

Shell / Oppdal samvirkelags bensinstasjon

Mellomkrigstidens oljepolitikk II

1928: Internasjonal kartellavtale mellom oljeselskapene.
Konkurransen ble eliminert og prisene skjøt i været

→ Økt støtte til statsmonopol i Sverige

Trusselen bidro antagelig til at selskapene senket prisnivået

Monopolmaktens problem

Monopoler og internasjonale karteller dominerte de skandinaviske oljemarkedene fra 1890-tallet til 1940 (også etter krigen)

Økende erkjennelse etter ca. 1900 av at monopoler/oligopoler var samfunnsmessig uheldige, men politiske inngrep uteble og/eller var lenge relativt forsiktige

Statene manglet effektive mottiltak mot denne typen monopoler/oligopoler

Monopolmaktens problem II

Økt vilje til statlig intervensjon under/etter første verdenskrig

Mest omfattende politiske mottiltak mot oljeselskapene i Sverige, minst i Danmark

Oljekartellet besto imidlertid og profittraten forble høy, men markedsmakten ble noe myket opp – antagelig pga trusselen om statlige inngrep

Internasjonal oljemakt på Oppdal 1934

